

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Георги Николов Георгиев, член на Научното жури съгласно
Заповед на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“

№ РД 38-788./22.12.2025 г., на дисертационен труд на тема:

ВСЕКИДНЕВНИЯТ ЖИВОТ И ПЕЧАТЪТ В ЮГОСЛАВСКА МАКЕДОНИЯ (1945 – СРЕДАТА НА 60-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ В.)

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ в
професионално направление 2.2. История и археология, Докторска
програма „Нова и най-нова обща история (Съвременна балканска история
– Политическа и социална история на Югославска Македония след
Втората световна война) “

на Андони Кирилов Андреев

Данни за дисертанта и процедурата

Андони Андреев е възпитаник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Дипломната му работа и магистърската му теза, съответно „Югославското македонско злободневие през погледа на сп. „Остен“ (1971 – 1972 г.)“ и „Югославското „братство и единство“ на страниците на хумористичния печат в Скопие, Белград, Загреб и Любляна (1967 – 1972 г.)“, са свързани и вплетени по-късно в темата на дисертационния труд. Заглавията показват, че колегата проявява траен и систематичен интерес към вътрешните процеси във все още кратката държавна история на нашата, едновременно толкова близка и толкова далечна югозападна съседка, според нейното официално летоброене по югославски и постюгославски календар. Докторантурата му, с темата „Всекидневният живот и печатът в Югославска Македония (1945 – средата на 60-те години на ХХ век)“ и под научното ръководство на доц. д-р Наум

Кайчев в катедра „История на Византия и балканските народи“, Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, очевидно е израз на целенасочено изследователско усилие.

Представените от дисертанта наукометрична справка и списък на публикациите (общо 10) потвърждава и засилва това впечатление. Минималните научни изисквания за получаване на докторска степен са изпълнени и (значително) надхвърлени. Авторефератът с обем от 22 стр. отговаря на съдържанието на труда и е с ясно очертани научни приноси. Като член на научното жури съм получил и съм се запознал с всички необходими документи по настоящата процедура. Декларирам още веднъж, че нямам нито общи публикации, нито каквито и да било други професионални дейности и ангажименти, създаващи условия за „конфликт на интереси“ между мен и кандидата.

Преглед и коментари върху дисертационния труд

Дисертационният труд на Андони Андреев е структуриран в увод, 11 глави, заключителен текст, озаглавен „Опит за синтез на получените резултати“, списък на използваните извори и литература, с общ обем 411 страници. Главите, посветени на избрани по значението си, според преценката на автора, сфери на всекидневния живот, са придружени от „Фрагмент“, който не само допълва тематично съдържанието, но и търси подразбиращо се логическо противоречие с официалните трактовки и внушения. По думите на автора фрагментите от медийното отразяване на всекидневието или са „с ограничена времева валидност“ за пропагандата машина, или пък предлагат алтернативен образ на основен такъв, или се намират в странична аналитична полоса спрямо голямата тематика на конкретната глава“. Представени по този начин, главите и фрагментите всъщност са сами по себе си завършени студии, които преливат една в друга, за да придадат накрая пълнота на цялостния текст, заради

комплексността на проблема. Така погледнато, структурата е сполучлива и убедителна, способна да издържи на емпиричното натоварване.

В **Увода** е поставена отправната точка на изследването, а именно – че социалната история на Югославска Македония е и възможно, и нужно да бъде разбрана и обхваната чрез проучването на живота в рамките и по нормите на централно зададеното всекидневие. Един от основните инструменти на „новия“ живот е печатът – едновременно и витрина, и пропаганден рупор, който свежда до масовото съзнание какво и как, по какъв начин трябва да се (съ)преживява от населението. Това определя както обекта – всекидневния живот, така и предмета – представянето и моделирането му от печата (пресата) – на изследването. Произлизащите задачи се събират като тематични линии в опит за реконструкция на социалистическото югославско всекидневие на хората от новия политически ентитет.

Авторът е подчертал, че тоталната реконструкция е непосилна по мащабите си задача. Смесовото съединяване на ключовите пространства-маркери, в които се осъществява всекидневният живот на югославския македонец, обаче е постижимо, с оглед на валидността на изводите. Предпочитаната от Андони Андреев методология е тази на *Alltagsgeschichte* (история на всекидневния живот), „поради по-голямата близост... до класическата социална история, и отчитайки спецификите в развитието на Повардарието след създаването там на социалистическа югославска федерална единица (както и водещата роля на Комунистическата партия на Югославия в управлението на същата).“

Смятам, че хронологическите граници на дисертационния труд са избрани също сполучливо. Те се простират от установяването на новата югославска власт във Вардарска Македония под знамената на титовите партизани през 1945 г. до Скопското земетресение през 1963 г., чиито

последници бележат символно политическите и икономическите промени на републиканско и федерално ниво.

Изворовата база, както може да се очаква, е попълнена предимно от вестници и списания, излизащи през посочения период в югославска Македония. Недостигът на архивни източници е обяснен от Андони Андреев със „странния режим“ на достъпност/недостъпност в основното архивохранилище на страната – Държавния архив на Република Северна Македония, по време на специализацията му там. Приемам обяснението, доколкото съм се убедил от първо лице в споменатите особености на националното архивно дело на Република Северна Македония по времето, когато определението „Северна“ не се беше появило в названието на страната.

Събраният архивен материал е използван основно в **Първа глава** – „Комунистическата партия и създаването на социалистическото югославско македонско всекидневие“. Последователно са разгледани проекциите на тази политика – училищна мрежа; земеделие; събирането на информация; масовата култура (физическата култура, театралните зали и кинозалоните); облагането с данъци; изграждането и масовизирането на казионните организации; агитацията и пропагандата; изборите, митингите и манифестациите; първоначалните опити за силово „коопериране“; налагането на „новата книжовна норма“; борбата срещу „отживелиците“. Всичко това води към „новата социалистическа македонска националност“, кулминация и квинтесенция на политическия процес на тотално дирижирано всекидневие.

Във **Втора глава** – „Политически процес и всекидневие до началото на 50-те години“, – се проследява политическата мобилизация на „новото“ общество, подгонено от следвоенната „Обнова“ към Първия петгодишен план по съветския (сталинисткия) модел на „развитие“. В условията на Македония този процес означава не просто създаването на „новите хора“ и

„новата Югославия“. Андони Андреев е отбелязал по един или друг начин в текста, че добавената стойност и залогът за бъдещето тук е създаването на особен югославски подвид (позволяваме си волността да го обозначим като „хомо македоникус югославикус“ по подобие на употребеното „хомо советикус“) от местното население с български етнически произход. В скоби бихме развили и подсказаното от автора, че тази връзка с миналото е забранена и стигматизирана, подложена на своеобразно *damnatio memoriae* и наказуема сама по себе си като антидържавна проява.

Разривът между Югославия и страните от Коминформбюро, в частност между Тито и Сталин, снемат, макар и не веднага, а постепенно, от дневния ред Плана, окачествен с основание от Андони Андреев като „дистопичен“. Авторът е показал ясно, че последвалата „либерализация“ е условна, частична и относителна. Тя не засяга по никакъв начин идеологическите основи и политическата същност на режима, чието специфично ядро в Социалистическа Република Македония си остават югославизмът и произлизащият от него македонизъм.

Отделихме повече внимание на увода и първите две глави от труда, тъй като те оформят канавата, въвеждат инструментариума, категориите и понятията, задават тематичните насоки на последващото изложение. Казано иначе, те залагат фундамента на изследването, което оттук нататък преминава през посочените по-горе полета на всекидневието в Народна република Македония, обособени като глави. Такива, по рационалния избор на Андони Андреев, са: село и всекидневие, труд и всекидневие, всекидневие на младежта и децата, отдих и всекидневие, домашно всекидневие и еманципация на социалистическата жена, трагедии и всекидневие, хумор и всекидневие, личности и всекидневие (**Глави Трета – Единадесета**).

Колкото и да ни се иска и колкото и да си заслужава, в рамките на настоящата рецензия не е възможно нито да разгледаме, нито да

анализираме подробно тяхното обширно съдържание. Ще се спрем върху изводите на автора, направени в главите и обобщени като резултати в заключителния раздел на изложението. Във всяка от обследваните сфери наблюдаваме преместване на пропагандния акцент от картините на задъхана до изтощение, възторжена и тотална мобилизация към предимствата на едно уредено, по-спокойно и ако не процъфтяващо, то най-малкото повишаващо благосъстоянието си социалистическо общество. В подобно общество трудът, творчеството, отдихът, битът, хармоничните и равноправни семейни отношения, личностният напредък към новата епоха се осъзнават като завоевания на югославския модел социализъм, на внушавания уникален югославски път. Негово въплъщение е образът на Йосип Броз-Тито в медиите като водач, визионер, представител на югославските народи с присъдени му от пропагандата световни мащаби на дарби и влияние.

Задължителните репери в медийното отразяване на всекидневието са и средства за целенасочено въздействие, възпитание и дисциплиниране на обществото. По този начин печатът и изобщо средствата за масова информация и оформят, и представят социалната среда, такава, каквато би трябвало да бъде, което си е класическа изначална роля на медиите в един контролиран свят. В очертаното затваряне на кръга на всекидневието вече няма нищо уникално. Характерно е, както посочва Андони Андреев, че хуморът, вечният отдушник на социално напрежение, не търси и не бие по органичните недостатъци на системата. Тъкмо обратното, смехът и осмиването се плъзгат по отклонения от тази система, които трябва да докажат нейната правилност.

Дори земетресението от 1963 г., разрушило Скопие, с много човешки жертви, е използвано за безпрецедентна по размерите си хореография на „братството и единството“, на югославската солидарност между хората, народите и републиките. Трагедията дава възможност върху руините,

символ на старото време и „отживелиците“, да се появи, не без чуждестранната помощ и съчувствие, Новото Скопие, готово да поеме начисто в утвърденото всекидневие. За него, бихме добавили ние в коментара си, наистина няма връщане назад – най-малкото заради факта, че вече не му е останало нищо, при което да се върне, даже и да поиска. Модернизацията е извършена по югославски, надживявайки самата Югославия.

Приноси на дисертационния труд

Основен принос на изследването на Андони Андреев е, че с похватите и стилистиката на социалната история дава отговор на един от въпросите, които не престават да дълбаят българската чувствителност по сякаш вечната тема „Македония“. А именно – *какво* всъщност се е случило в образуването на югозапад от нашата граница през последните осем десетилетия? Андони Андреев е показал и обяснил в детайли чрез привлечения от него изворов материал характера и всеобхватността на промените във всекидневието и всекидневния живот на хората в югославската република Македония. Рамките, правилата и механизмите са подредили всекидневието, а то, от своя страна, е подредило в една посока, без никаква възможност за отклонения, и всекидневния живот. Създадената социална и политическа, държавно регулирана и дирижирана действителност са моделирали по югославски калъп новия „македонски“ човек. Другият принос на работата е, че авторът е описал, сфера по сфера, и *как* се е получил съвкупният резултат. Във връзка с изясняването на тези два ключови за съвременното разбиране на Македонския въпрос проблема не можем да не открием още едно постижение на дисертационния труд – солидният емпиричен принос. На фактографско равнище изложението запълва много дефицити в нашето уж широко информирано познание за близкото минало на днешната Република Северна Македония.

Критични бележки и препоръки

Изследването на Андони Андреев, както и самият той посочва, се съсредоточава върху медийното отразяване на всекидневния процес на социално инженерство в югославската република Македония. Този процес е присъщ и валиден не само за другите републики в състава на Титова Югославия, но изобщо за „социалистическите“ страни, особено в първите им години. Югославските специфики, проявили се след разрива от 1948 г., отговарят на геополитическото положение и битуване на федерацията между Източния и Западния блок. Това, което превръща случая „Югославска Македония“ в обект на истинско „case study“, е изпълнението на проекта за „македонска нация“ и македонска национална държава. Фундаментално определяща отлика на създадената конструкция е, че в нея няма, нито се допуска място единствено за македонски българи. Разглежданият от Андони Андреев през медиите процес на „всекидневието“ не е само социално, политическо, а е и (главно) етническо инженерство. Този аспект присъства и е засегнат в проучването на Андони Андреев, но от гледна точка на значението му е повече или по-малко абсорбиран сред наситеното с различни теми съдържание. Смятам, че работата само би спечелила от по-релефното му очертаване.

Към дисертационния труд биха могли да се отправят и някои бележки, отнасящи се до стилового и езиковото му оформление – наличие на прекалено дълги абзаци, допускане на правописни и пунктуационни грешки, неточно изписване на имена (напр. Борко Темелковски **Люляка**, вместо **Лилякот**, диал. дума за прилеп), неподходящи и/или неясни словосъчетания („сърбизираната лингвистика на Скопско“, вместо „сърбизираната лексика на Скопско“) и наименования („Повардарие“) и пр. Посочените слабости могат да се установят и отстранят сравнително лесно

при подготовката на текста за издаването му като монография. Те не са в състояние да променят цялостното положително впечатление от труда на Андони Андреев, който със сигурност притежава необходимите качества и приноси на доказал се учен с обещаващо бъдеще.

Заключение

Представеният от Андони Кирилов Андреев дисертационен труд покрива всички изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление „История и археология“. Изложението му е подробно, добре структурирано и обосновано. Изводите му са оригинални, осмислени и балансирани. Кандидатът е успял да синтезира и анализира огромен по количество материал, извлечен от печата в Демократична федерална/Народна/Социалистическа Република Македония. Настоятелно препоръчвам, след задължителна езикова редакция, текстът да бъде публикуван като монография.

В заключение на настоящата рецензия без колебание гласувам **положително** за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление „История и археология“ на дисертанта Андони Кирилов Андреев.

16.02.2026 г.

Доц. д-р Георги Н. Георгиев